

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ БАСЕЙНУ РІЧКИ ЧЕРЕМОШ.

Ярослав Ільчишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, м. Львів 79000 Україна, тел.: (032)239-46-03
E-mail: kaftour@ukr.net*

У даній статті розглянуто аспекти природокористування на унікальних гірських територіях басейну річки Черемош. Покомпонентно розглянуто рекреацію як альтернативу традиційному використанню природних ресурсів. Створені рекомендації, щодо найбільш сприятливих видів рекреації, які б стимулювали збалансований соціально-економічний розвиток регіону.

Ключові слова: розвиток рекреації, природні ресурси, басейн річки Черемош.

На сучасному етапі розвитку суспільства невідомою складовою відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил людини є рекреація (у різних видах і проявах). Термін “рекреація” є сукупністю етимологічних значень: *rescreatio* (лат.) - відновлення; *rescreation* (франц.) - розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов’язаний з цими діями. Таким чином, рекреація - це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на певній території. Отже, поняття “рекреація” характеризує не тільки процес і заходи щодо відновлення сил людини, але і той простір, в якому це відбувається. Поступово така форма використання стає достойною альтернативою традиційному виснажливому та нераціональному природокористуванню. *Природокористування* - це основна форма взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення й охорону природних ресурсів, і відображає зв’язки між виробництвом, населенням і довкіллям [1]. Традиційне природокористування в багатьох випадках має критичні часом кризові природо-трансформуючі наслідки впливу. Адекватно зменшити антропогенний тиск на природу можливо запропонувавши дієвий кардинально інший вид природокористування - туристично-рекреаційний. На противагу процес використання природних ресурсів змінюється докорінно, природа відіграє один з провідних факторів оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширенню екологічного та культурного світогляду.

Рекреаційне природокористування здійснюється на конкретних територіях з певними соціально-економічними та природними умовами. Система рекреаційного

природокористування формується під впливом зростаючих потреб суспільства в рекреаційних послугах і рівня придатності (якості) природно-ресурсного потенціалу території для рекреаційного використання [4]. Дана галузь діяльності визначається як пріоритетна сфера розвитку перспективного регіону з чітко визначеною політикою на всіх рівнях державного управління, яке стимулює і заохочує підприємницьку активність у сфері рекреаційного бізнесу, методом залучення місцевих та іноземних інвестицій. При цьому рекреація розглядається в широкому контексті розвитку і здатна дати поштовх практичним діям в інших сферах господарства.

В рекреаційному природокористуванні слід виділяти п'ять основних функцій: соціально-економічну, медико-біологічну, освітньо-виховну, політичну та природоохоронну [4]. Суть *соціально-економічної* функції полягає в отриманні економічного ефекту завдяки функціонуванню рекреаційного підприємництва. Рекреаційна діяльність при належній організації здатна дати поштовху соціально-економічному розвитку території, на якій ця діяльність формується. Досвід Європейських країн показує, що рекреаційне господарство здатне зайняти провідне місце в економіці країни. *Медико-біологічна* функція рекреаційної діяльності призводить до зниження захворюваності, збільшення тривалості життя людей. Активний відпочинок у лісі знижує рівень захворюваності серцево-судинної системи приблизно на 50%, органів дихання – на 40%, нервової та кістково-м'язової систем – на 30%.

Освітньо-виховна функція реалізується, в основному, через задоволення пізнавальних потреб населення. *Політична функція* реалізується основним чином через міжнародний туризм. Знайомство з культурно-історичною спадщиною країни, безпосередній контакт із місцевим населенням, участь в традиційних народних обрядах. *Природоохоронна функція* полягає в максимально продуманому використанні потенціалу природних ресурсів в тому числі і рекреаційному. Надаючи перевагу рекреаційному природокористуванню, слід зазначити, що з еколого-економічної точки зору ефективність цієї галузі економіки буде значно вищою, ніж будь-якої іншої. Саме цей вид діяльності здатний найбільш повно задовольнити вимоги триєдиного процесу раціонального природокористування: використання – охорони – відновлення природних умов і ресурсів. Перехід України до сталого розвитку потребує координації дій в усіх сферах життя суспільства, реформування політичної системи, соціальних, економічних і екологічних інститутів держави та впровадження еколого-економічного природокористування в усіх секторах економіки [1].

Територія Українських Карпат у межах ріки Черемош є осередком автентичної Гуцульщини чи не найбільш атракційним у туристично-рекреаційному аспекті територією України. Черемош (пол. Czeremosz, рум. Ceremuş) — річка в Українських Карпатах, права найбільша притока Прута., басейн Дунаю. Утворюється злиттям Чорного Черемоша (протяжність- 87 км, сточище — 856 км²) і Білого Черемоша (80 км, сточище — 606 км²) біля с. Устеріки у межах Ворохто-Путильського

низькогір'я. Протікає територією Верховинського, Косівського, Снятинського районів Івано-Франківської області та Вижницького, Путильського, Кіцманьського районів Чернівецької області. Річкою проходить межа між Чернівецькою та Івано-Франківською областями. Площа басейну становить близько 259 тис. га, довжина сягає 95 км, долина до смт Кути дуже звивиста, V-подібна (шир. від 250 до 800 м), нижче - пряма, асиметрична. Заплава на верх. ділянці двостороння, переважна ширина 60 - 120 м (найбільша - 500 м), на нижній - розширюється до 800-1200 м. Річище звивисте, розгалужене, багато островів, ширина долини річки змінюється від 10 до 75 м. Похил річки 3,3 м/км. Основна притока - Путила (права). Живлення змішане, переважно снігове і дощове. Пересічна витрата води 33,2 м³/с (у гирлі). Білого Черемош утворюється злиттям двох витоків, що беруть початок у Покутсько-Буковинських Карпатах. Витоки Чорного Черемошу беруть початок на пн.-сх. схилах Чивчинських гір. Протяжність на території Івано-Франківської області - 55,8%, Чернівецька область - 43,2% решта 1% верхів'я річки Ч.Черемош зі сторони Ромуньських гір [5].

Витоки р. Білий та Чорний Черемош знаходиться в межах Карпатського національного природного парку, на території з обмеженим господарським і рекреаційним використанням. Від верхів'я вниз за течією спостерігається типове для високо- та середньогірних районів тип заселення - вздовж головних річкових долин (Чорного і Білого Черемошу) з виположеними річковими терасами та схилами, придатними для господарювання. Найбільш типовим для даного регіону є тваринництво, значні території виділені під сіножаті та пасовища, порівняно невеликі за площею наділи використовують для вирощування сільськогосподарських рослин. Перелічені вище форми господарювання несуть значно менший вплив на природне середовище, порівняно з лісовим господарством - одним з найбільш екологопроблемних видів господарювання на території Українських Карпат.

Українські Карпати розташовані в оптимальній для лісових формацій частині Середньоевропейської широколистяно-лісової зони [3]. Вони характеризуються невеликими абсолютними висотами, лагідним рельєфом, багатими буроземними ґрунтами і найпродуктивнішими в Європі мішаними лісами з ялиці, смереки й бука. Тут зосереджена майже половина видів флори та більш ніж половина видів фауни України. Ліси Карпат мають важливе водоохоронне, гідрокліматичне, протиерозійне, санітарно-гігієнічне та ресурсне значення. Проблема полягає у несанкціонованих, незаконних масових рубках лісу на територіях басейну річки Черемош, що загрожує існуванню унікальній високогірній фізико-географічній країні території Карпат. Лісовий покрив на території басейну р. Черемош виконує надзвичайно важливу ґрунтозахисну та водорегулюючу функцію. На ліси Українських Карпат, які займають 7,4 % території України, припадає 20 % її лісового фонду [2]. Але з кожним днем інтенсивність експлуатації лісових ресурсів фатально збільшується, що пов'язано з доступністю високопродуктивної індивідуальної лісозаготівельної техніки та поганим контролем за незаконними рубками.

Враховуючи цінність лісових ландшафтів для рекреації, варто згадати про цілий комплекс корисних функціональних аспектів лісу як абіотичних, так біотичних функцій, котрі мають безпосередній вплив на рекреаційні властивості території. Насамперед на території басейна Черемоша ліси відіграють важливу водоохоронну, водорегулюючу та ґрунтозахисну функцію, які найбільш актуальні на сильнокам'янистих, та обривистих схилах, і мають суттєвий вплив на формування стоку з гірських схилів та й типового природного естетичного вигляду. Рослинний покрив має важливий вплив на формування гідрологічного режиму поверхневих, так і ґрунтових вод в умовах гірського рельєфу. Значна крутизна схилів, часом близьке залягання водонепроникних гірських порід створюють надзвичайно сприятливі умови для швидкого стоку води, що загрожують різкому катастрофічному збільшенню рівня води. Ліси виконують функцію губки втягуючи шкідливі речовини з атмосферного повітря та атмосферних опадів, покращуючи в подальшому їхні якісні показники, поглинаючи вуглекислий газ, іонізують повітря, виконують киснетвірну роль. Встановлено, що під прикриттям деревостанів середньомісячна швидкість вітру зменшується в 3-8, а річна - в 5 разів у порівнянні з відкритою місцевістю. Для середньогірних та високогірних територій це важливо оскільки збільшуючи територію рубок збільшується вразливість деревостанів до вітрів і т.д..

До біотичних відносяться, біоохоронні - збереження лісових формацій як важливої складової природної екосистеми, вирубки лісу спонукають до збіднення чисельності та існуванню природної флори і фауни, руйнування ареалів мешкання тварин і наступного проростання рослин. Отже до рекреаційно лікувальних-оздоровчих слід додати фітоцидну та киснепродукуючу та іонізуючу здатність лісу. За даними С.В. Белова високобонітетні ліси Карпат можуть виділяти до 20 т кисню за рік з 1га, а річну норму для людини може дати 0,3 га лісу.

Фітонцидна властивість. Фітонциди - речовини, які продукуються рослинами і мають бактерицидну, фунгіцидну і протистоцидну дію. Фітонциди - це комплекс органічних сполук (твердих, рідких і газоподібних), які належать до біологічно активних речовин. Гектар хвойного лісу виділяє за добу до 5кг фітонцидів, листяного – 3 кг. В 1 м³ лісового повітря знаходиться в 50-70 разів менше хвороботворних організмів, ніж у місті. Ялиця виділяє фітонциди, які вбивають коклюшну паличку, збудників черевного тифу, сосна – туберкульозну та кишкові палички. Дуб згубно діє на збудників дифтерії, стафілокок. Повітря соснового, дубового, березового лісу, насичене фітонцидами, вбиває збудників хвороб краще ніж алоє, часник, цибуля, перець [4]. Серед деревних порід за своїми фітонцидними властивостями виділяються хвойні деревостани, які є домінуючим видом для території басейну річки Черемош. Іонізуюча здатність лісів полягає у виділенні легких іонів, які позитивно впливають на активність дихальних ферментів, збільшенні біотоків мозку, підвищують кількість кисню в крові та зменшують вміст цукру. Всі ці властивості використовують при лікуванні гіпертонії, атеросклерозу, туберкульозу легенів, бронхіальної астми, перевтоми, безсоння. Окрім цього, ліси володіють важливими

пиловловлюючою і шумозахисною здатностями, регулюють температурний режим, збільшують відносну вологість повітря.

Естетичні функції лісів. Ліс є невичерпним джерелом краси і разом з тим позитивно впливає на естетику інших ландшафтів - природних, окультурених, урбанізованих. Вирубани території несуть різке погіршення естетичного вигляду природних ландшафтів, що має негативний психологічно-естетичний вплив на рекреантів.

Короткий аналіз корисного впливу лісових біогеоценозів на абіотичні та біотичні фактори середовища дає загальне уявлення про їх велику роль у формуванні в лісах комфортних умов для рекреаційної діяльності населення. До корисних рекреаційно-лісових функцій також можемо віднести утилітарну рекреацію, суть полягає у збиранні ягід, грибів, лікарських рослин, любителському рибальстві та мисливстві. Цей тип рекреаційної діяльності не слід ототожнювати з промисловими аналогами, оскільки для нього пріоритетним є відпочинок. Також одним із різновидів утилітарної рекреації може бути фото полювання на тварин, як орнітофауни так і наземних савців, комах, лускокрилих (метеликів) іхтіофауни, що не несе жодної загрози чи небезпеки для даних видів тварин.

Ріки Білий і Чорний Черемош спокон віків відігравали надзвичайно важливу роль для місцевого населення. Відсутність будь-яких комунікацій, окрім водних, унеможлилювали доступ лісорозробників до багатих деревиною угідь. Ріку використовували для сплаву деревини на плотах "дарабах" - у той час - єдиний можливий спосіб транспортувати ліс з віддалених високогірних територій. У середині XIX століття було споруджено каскад кляуз - штучно створених водосховищ, які використовували для підняття рівня води в момент сплаву дарабами лісу вниз течією. Плотогонна справа дала ідею для туристичного сплаву і вже в травні 1967 р. на ріці Черемош у районі села Білоберізки (Ів-Франківська область) стартували перші змагання з водного туризму на байдарках [6]. З того часу щорічно відбуваються міжнародні змагання та чемпіонати з водного туризму на ріках Чорний і Білий Черемош, заохочуючи значну кількість учасників змагань та туристів до відвідання даної території. Активний відпочинок це різновид рекреації, який для даної території є чи не найбільш сприятливим і рентабельним. Як з економічної точки зору - доходи місцевим мешканцям за рахунок сфери послуг (нічліг, харчування, різноманітні атракції), так і з природоохоронної - зменшення ресурсного використання (рубок на прилеглих до Черемошу територіях). Важливим компонентом розвитку рекреації є відновлення та створення необхідних комунікацій доріг, стежок, веломагістралей. Для більш тривалого і ефективного водного сплаву на Черемоші місцеві мешканці можуть скористати і відбудувати у верхів'ях кляузи, які будуть акумулювати воду в спеціально відведених водозабірниках і використовуватись при сплаві водних туристів у маловодний період. Необхідною складовою рекреаційно-туристичної сфери є забезпечення належним знакуванням можливих туристичних, піших, водних, кінних та велосипедних шляхів для запобігання блуканню та кра-

щого орієнтування туристів. Створення адаптованої мережі туристичних шляхів слугуватиме джерелом інформації для рекреантів, і дасть змогу з легкістю обирати види і способи відпочинку. Паралельно на даній карті варто вмістити інформацію про дану територію, позначити заклади харчування, нічлігу, надати інформацію про вело- чи кінний прокат.

На розвиток водного туризму впливають одночасно два негативних чинники, які все більш інтенсивніше загрожують його існуванню. Збільшення маловодного періоду в році на Черемоші частково спричинено потужним водним стоком за рахунок основного зовнішнього джерела живлення ріки в літньо-осінній період та зниженню підземних вод, пов'язаних із зростаючими обсягами рубок. Формування стоку один з найскладніших для розрахунку показників оскільки в гірських умовах необхідно враховувати безліч чинників. Одним з них є залісненість території, як важливий водорегулюючий компонент гідрологічного режиму ріки. Амплітуда коливання рівня води в річці безпосередньо залежить від розмірів ареалу безлісних схилів. Оскільки рівень води раптово піднімається при інтенсивних опадах, виникає небезпека затоплення та завдання матеріальної шкоди місцевому населенню. У той же час За останній період характерним є зростання меженевого періоду через збільшення інтенсивності поверхневого стоку під час опадів і відсутність належного стоку у посушливий період. При достатній, типовій природній залісненості стік води має врівноважений, стабільний характер. Другим не менш загрозливим чинником для водного туризму є спорудження каскаду міні-гідроелектростанцій на Білому та Чорному Черемоші. На сьогодні вже існують дві електростанції поблизу сіл Пробійна та Яблуниця. Відповідно заявам про намір замовників, має відбутися спорудження каскаду міні-ГЕС на ріці Білий (с. Голошина) і Чорний Черемош (с. Явірник (Шибене), с. Бистрець, с. Дземброня). За попередніми версіями планується відновлення та спорудження нових гребель (кляуз і дамб) для створення штучних водосховищ для постійної подачі води на турбіни каскаду міні-ГЕС, спорудження яких унеможливує сплави як і на Білому, так і на Чорному Черемоші. Це означає, що водний туризм, як пріоритетний вид активної рекреації безповоротно зникне на даній території. Також виникає проблема нормального функціонування водної екосистеми, оскільки порушується міграція риби та інших водних організмів, індикаторів нормального непорушного стану. Всі ці фактори несуть еколого-економічні загрози для територій прилеглих до басейну річки Черемош. Враховуючи, що від будівництва міні-ГЕС найбільший прибуток отримуватимуть інвестори, що є не на користь місцевому населенню. Для якого пріоритетним є збереження та розвиток привабливої рекреаційної сфери. Організація сплавів залежить від рівнів води в річці, рафт є найбільш рентабельним. Амплітуди коливань змінюються в залежності від сезону, кількості атмосферних опадів і власне рафтинг є найменш вибагливим до межневих (мінімальних) рівнів води, що збільшує кількість сплавних днів. Відповідно поєднуючи водні сплави у комплексні вело-пішо-водні походи, зростає атракційність так тривалість проведення практично у всі сезони.

Традиційне виснажливе природокористування на території басейну річки Черемош, загрожує природньому стабільному функціонуванню екосистеми. Масові рубання лісів призводять до зниження рекреаційної стійкості, активізують негативні природо-географічні процеси. Зменшенням тиску на природне середовище можливе при зміні акценту природокористування на рекреаційне. Розвиток рекреації зокрема комплексного водного туризму є надзвичайно рентабельним для Черемошу. Існує загроза спорудження каскаду міні-ГЕС на Чорному та Білому Черемоші, що унеможливить проводити сплави та понесе негативний вплив на довкілля. На даний час існує необхідність проведення детальних географічних досліджень з метою конкретних рекомендацій щодо організації рекреаційного природокористування на території басейну річки Черемош.

1. Економіка природокористування і охорона довкілля. / під ред. Б.М. Данилишина. – К.: Либідь, 2002. – 419 с.
2. Генсірук С. А Ліси України.. – Львів: Наук. тов. ім. Шевченка, УкрДЛТУ, 2002. - 495 с.
3. Карабчук Д.Ю., Горошко М.П. Аспекти таксації фітомаси смерекових деревостанів басейну Черемошу в системі раціонального лісокористування. Наукові праці лісівничої академії наук України -Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. –Вип. 8, С. 91-69 .
4. Рожко І.М. Рекреаційна оцінка гірських природо-територіальних комплексів для потреб туризму (на прикладі Українських Карпат) дис. ... кан. географ. наук. –Львів: 2000.
5. Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редколегія: О.М.Маринич (відпов. ред.) та ін. — К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.
6. Друкман Є.Л. По Черемошу і Пруту: Путіводитель – Ужгород: Карпати, 1985. – с., ил.

PROBLEMS OF RECREATION AREAS IN RIVER BASIN CHEREMOSH

Jaroslav Ilchyshyn

*Lviv National Ivan Franko University
street. Doroshenko, 41, Lviv 79000 Ukraine, Tel.: (032) 239-45-36
E-mail: kaftour@ukr.net*

This article describes the nature of the unique mountain areas Basin Cheremosh. Component-wise considered as an alternative to traditional recreation use of natural resources. Developed recommendations on the most favorable types of recreation that stimulate sustainable economic and social development.

Keywords: development of recreation, natural resources, river basin Cheremosh.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИИ НА ТЕРРИТОРИИ БАСЕЙНА РЕКИ ЧЕРЕМОШ

Ярослав Ильчишин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. П. Дорошенка, 41, м. Львов, 79000, Украина, тел.: (032)239-47-69
E-mail: kaftour@ukr.net*

В данной статье рассмотрены аспекты природопользования на уникальных горных территориях бассейна реки Черемош. Покомпонентно рассмотрено рекреацию как альтернативу традиционному использованию природных ресурсов. Созданы рекомендации по наиболее благоприятных видов рекреации, которые бы стимулировали сбалансированное социально-экономическое развитие региона.

Ключевые слова: развитие рекреации, природные ресурсы, бассейн реки Черемош.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2011

Прийнята до друку 17.11.2011